

УДК 330.142.211

Ключнікова М.В.*Національний технічний університет України «КПІ»*

МІСЦЕ ЛІЗИНГУ В НОВІЙ ПАРАДИГМІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

LEASING IN THE NEW PARADIGM OF UKRANIAN ECONOMY FUNCTIONING

Стаття подає особливості сучасного стану вітчизняного промислового потенціалу, розглядає ризики сировинного складу виробництва. Також приділено увагу проблемі оновлення основних фондів промислових підприємств і аналізу можливості застосування лізингу як ефективного інструменту оновлення виробничих потужностей підприємства для підвищення його конкурентоспроможності в умовах нової парадигми функціонування національної економіки.

Статья предоставляет особенности нынешнего состояния отечественного промышленного потенциала, рассматривает риски сырьевого состава производства. Также уделено внимание проблеме обновления основных фондов промышленных предприятий и анализу возможности использования лизинга в качестве эффективного инструмента обновления производственных мощностей предприятия для повышения его конкурентоспособности в условиях новой парадигмы функционирования национальной экономики.

The article offers an overview of current state of national industry potential. It examines the risks of raw material industrial structure, considers the issue of capital fund updating at industrial enterprises and analyses possibility to utilize leasing as an efficient way to upgrade industrial capacities of a company in order to enhance its compatibility provided there is a new paradigm of national economy functioning.

Ключові слова: лізинг, інноваційне переоснащення, сировинна складова, інвестування, основні фонди, фінансовий інструмент.

Вступ. Процес сучасної трансформації промислового виробництва набуває ознак переломного етапу у формуванні його майбутньої картини. Ключові характеристики технологічного устрою сучасної господарської організації національної економіки, що склалися протягом минулого століття, змінюються новою парадигмою розвитку, яка підштовхується глобальною еволюцією технологічних систем. У цих умовах для України особливо важливо забезпечити максимально ефективне використання наявного промислового потенціалу, щоб подолати виклики глобалізації та інтеграції світової економіки, досягти високого рівня технологічності, ефективності і конкурентоспроможності промисловості та увійти в коло економічно розвинених країн світу [1].

Проблема ефективного використання основних фондів є найбільш болючою для української промисловості. Її галузева структура, технологічно-інноваційний рівень і ресурсне забезпечення склалися ще в середині минулого століття і значною мірою були орієнтовані на енергосировинний галузевий склад виробництва. Вітчизняна промисловість за критерієм ефективності значно поступається економічно розвиненим країнам. У вітчизняній економіці стрімко наростає сировинна складова, домінує продукція з низькою доданою вартістю, масово зникає високотехнологічне виробництво, знижується його конкурентоспроможність і наростає загальна фінансова нестабільність.

В таких умовах гостро стоїть питання визначення вектора руху національної економіки, розробки стратегії та підбору інструментарію для її реалізації. Доцільним видається розгляд нетрадиційних фінансових інструментів, які дають змогу підвищити конкурентоспроможність підприємства за рахунок швидкого та ефективного оновлення основних фондів промислового підприємства. Серед таких інструментів особливу увагу привертає лізинг, який має вже майже 15-ти річну історію розвитку в Україні. Основний фактор, що перешкоджає впровадженню передових промислових технологій, — обмеженість фінансування. За оцінками Всесвітнього банку для оновлення основних засобів в Україні необхідно 106 млрд дол 60 % із них можна профінансувати за допомогою такого нетрадиційного фінансового інструменту, як лізинг [2].

Питанням лізингу як альтернативного інструменту оновлення основних фондів підприємства присвячено наукові праці таких вчених як С.І. Брус, О. Я. Галушак, І.В. Колесник, Р.Я. Москалик, Я.В. Онищук, Г.А. Отливанська, Г.О. Холодний, Т.А. Черемисова та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд сучасної економічної ситуації в Україні і нової парадигми функціонування національної економіки, а також ситуації з оновлення основних фондів і переваг лізингу як нетрадиційного інструменту який дає змогу здійснити це оновлення з метою створення конкурентного інноваційного продукту.

Методологія. Методологічною базою дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, зокрема діалектичний, аналізу, синтезу, системного та комплексного підходу, логічного узагальнення при формулюванні висновків.

Результати дослідження. Промисловий потенціал в умовах постіндустріального суспільства можна визначити як системне явище, що характеризує можливість галузі виконувати свою суспільну місію із задоволення різноманітних потреб суспільства в продукції і послугах, природа яких пов'язана зі здійсненням промислової діяльності, використовуючи переважно інформаційні

наукомісткі технології, широко спираючись на досягнення фундаментальної науки і рівень суспільних знань.

Промисловий потенціал — досить динамічна категорія, яка змінюється, з одного боку, залежно від потреб суспільства, а з іншого — від рівня ресурсного, технологічного та інституціонального забезпечення її розвитку. На жаль, знаковою рисою сучасного етапу розвитку національної економіки, крім екстенсивного нарощування виробництва в реальному секторі, є посилення соціальної орієнтації державної політики через різке збільшення бюджетних видатків на ці цілі з ущемленням інтересів якісної модернізації виробництва.

Микитенко В.В. [1] робить такі висновки щодо ефективного функціонування економіки країни:

- на рівень загальноекономічного прискорення ключовий вплив має частка енергоємних та ресурсозатратних галузей у структурі національної промисловості;

- в умовах глобалізації та жорсткої конкурентної боротьби за світовий ринок активація інноваційно-інвестиційної діяльності є одним із першочергових завдань держави з позицій не лише забезпечення індивідуальної рівноваги виробничо-економічної системи, але й здобуття лідерства на світовій арені;

- динаміка ендегенноспрямованого зростання промислового виробництва визначається ефективністю використання державою відповідних механізмів мотивації впровадження реальним сектором прогресивних технологій та виробництва високотехнологічної продукції через стимулювання інноваційної активності та організаційного вдосконалення.

Порівняння індексів інноваційної здатності та технологічної конкурентоспроможності країн світу (за методологією Всесвітнього економічного форуму) дає змогу зробити такий висновок: у країнах, де швидко засвоювалися новітні прогресивні технології й активно впроваджувалися новації, провадилася політика досягнення високої енергоефективності — темпи загальноекономічного прискорення значно вищі, ніж в інших країнах.

Розвинені країни світу, починаючи з останньої чверті минулого століття, демонструють революційні структурні зрушення, формуючи економіку постіндустріального типу. Хоча Україна і декларує свою прихильність до радикальних структурних змін, проте темпи і вектори, за якими здійснюються структурні трансформації української економіки та її продуктивних сил, можна віднести до уповільнено-еволюційних змін і аж ніяк не до революційних. У нас лише «назріває» революційна ситуація, коли індустріальна система вже майже вичерпала свій потенціал, а у суспільстві ще не сформовані фактори постіндустріального розвитку.

Оскільки підвищення частки доданої вартості у вартісній структурі товарів і послуг можна забезпечити лише за рахунок новачій та випереджаючого розвитку наукомістких і високотехнологічних виробництв, маємо зробити невтішний висновок – економіка України не отримує інноваційних імпульсів, які б стимулювали технологічне зростання та підвищення ефективності виробництва.

Якщо у 80-х роках у структурі української промисловості й товарного експорту вага машинобудування стабільно дорівнювала приблизно 30—40 %, а чорної металургії була удвічі-втричі меншою, то сьогодні ситуація прямо протилежна. Україна перетворилася на сировинний придаток не тільки розвинених країн, а й більш успішних економік, що розвиваються.

Динаміка української економіки сьогодні визначається світовою кон'юктурою на метали. У цьому сенсі показово, що остання вітчизняна криза – суто сировинна: з вересня 2008 року на світових ринках почалося стрімке спадіння цін на основні товарні групи українського експорту, а саме — сталь, зерно, соняшник. Як результат, вітчизняний ВВП втратив 15,1 %. Природа і характер наступного похвалення також сировинні: після того, як із середини минулого року на світових ринках почала дорожчати сталь, в українській економіці намітилося зростання. При цьому в першому півріччі 2010 року в товарній структурі вітчизняного експорту зросла частка чорних металів (до 31,3 %), енергетичних матеріалів (6,9 %), а також руд, шлаків і золи (4,5 %). Одночасно знизилася вага механічних машин (до 6,5 %) і електричних (4,7 %).

Технологічний спад спостерігається практично в усьому машинобудуванні та пов'язаних із ним сферах: літакобудуванні, ракетобудуванні, суднобудуванні, верстатобудуванні, енергетичному машинобудуванні, мікроелектроніці, приладобудуванні, матеріалознавстві тощо. Колись масове виробництво стиснулося в них до поодиноких зразків і виробів. Що формально не дає змоги говорити про їхню остаточну втрату. Однак про серійний випуск не йдеться вже давно. Не дивно, що українська економіка два десятки років не може відновити своїх колишніх обсягів — відмова від технологічної продукції різко звузила базу її доходів. З огляду на це доречним є зауваження, що «Кілограм металу коштує в середньому 50 центів. Один кілограм металу в автомобілі чи танку коштує вже 50—100 дол. А кілограм металу в літаку — це 1,5—2 тис. дол.»

Крім деіндустріалізації, сировинна пастка небезпечна нестримною експлуатацією природних ресурсів. Вона може супроводжуватися повним вичерпанням сировинної бази і наступним стисканням економічного зростання. Масовий імпорт нового обладнання здійснюється тільки тією мірою, якою цього потребує видобуток сировини та її первинна обробка. Продукція ж із високою

доданою вартістю витісняється за кордон. Там осідає й основна маса доходів, пов'язана з остаточною обробкою природних матеріалів і напівфабрикатів.

Енергетичний шок 70-х років збагатив економічну теорію так званою «голландською хворобою». Так було названо індустріальний застій Голландії під час злету світових цін на енергоносії. Причинами такої хвороби вважають завищений реальний курс гульдена, надмірні промислові витрати, проїдання бюджетних доходів від експорту газу. Їхнє поєднання призвело до прискореного розвитку сировинного сектору за рахунок виснаження обробних галузей. Зазначена вище «хвороба» пов'язана з феноменом зростання, яке виснажує і не залишає по собі ні технологій, ні природних ресурсів, достатніх для їх промислової розробки. Її подолання передбачає цілеспрямовану структурну політику держави, вилучення сировинної ренти, підтримку за її рахунок промислових технологій, активне інфраструктурне та промислове інвестування.

Вітчизняна інфляція була б значно нижчою, якби держава націлилася на технологічний розвиток виробництва і товарне насичення ринку. Для порівняння: в Китаї норма інвестицій в основний капітал сягає 45—50 % ВВП, в Україні вона в 2—2,5 раза нижча. При цьому рекордне нагромадження основного капіталу в 2008 році залишалося вдвічі меншим за показники 1990 року. Українська економіка виснажена: впродовж 1991—2008 років інвестиції в її основний капітал спадали із середньорічним темпом 4,5 %. Збільшення виробничих витрат за цих умов неминуче. А це — запорука зростання цін та інфляції. Дерегулювання та лібералізація економіки, господарське подрібнення, якому підлягали насамперед цілісні технологічні комплекси, призвело до втрат останніх конкурентних переваг [3].

На цих проблемах акцентують увагу різні дослідники. Зокрема, А. Чухно у статті [4], присвяченій проблемам економічного зростання в Україні 1999-2006 років, стверджує, що кількісне збільшення обсягів виробництва супроводжувалося погіршенням якісних показників — зниженням рентабельності. Досліджуючи структуру інвестицій, можна зауважити, що значно зменшилася частка підприємств, які здійснювали інновації в технології, в тому числі і в ресурсозберігаючі.

В цій ситуації особливого значення набуває розробка і реалізація відповідної державної політики для створення соціально-економічних умов для ефективного відтворення, розвитку і використання науково-технічного потенціалу країни. Враховуючи обмеженість державних коштів, виникає нагальна необхідність вибору пріоритетних напрямків щодо залучення бюджетних інвестицій, а також підвищення ефективності їх використання, зокрема спрямування їх в інноваційні точки розвитку. Враховуючи досвід

розвитку економіки в Україні, слід зауважити, що саме бюджетні інвестиції мають вкладатися в напрями, що стимулюють інноваційний розвиток економіки. Під час аналізу та вибору пріоритетних напрямів має бути враховано вплив інвестицій на економіку в цілому, тобто всі так звані зовнішні та внутрішні ефекти державних інвестицій, а не тільки їх рентабельність на рівні окремих інвестиційних проектів або державних програм. Такий підхід сприятиме посиленню впливу бюджетних інвестицій на інноваційний розвиток країни. Наша держава належить до країн із високим науковим потенціалом, тому пріоритетом діяльності органів державної влади має бути створення умов, що забезпечують не тільки збільшення такого потенціалу, а насамперед і його максимальну реалізацію в інтересах суспільства. Погодимося з О.І. Вікарчук, що саме держава має стати безпосереднім провідником інноваційного розвитку, замовником і організатором досліджень і розробок в найсучасніших напрямках науково-технічного прогресу та сприяти їх упровадженню в усі сфери економічної діяльності. Але, з іншого боку, існує об'єктивна необхідність нагромадження відповідної кількості ресурсів для проведення цих розробок. Отже, потрібно визначити, які галузі можуть стати реальним джерелом такого нагромадження на даному етапі економічного розвитку, яка продукція може бути реально конкурентоспроможною на світовому ринку зараз або в найближчому майбутньому, а також яким чином можна сприяти ефективній роботі та розвитку цих галузей.

Вступ України до СОТ обумовив пожвавлення діяльності ТНК, посилення інтеграції нашої економіки у світову економіку, що має як позитивні, так і негативні наслідки [5]. Згідно з дослідженнями експертів, що підготували узагальнену оцінку можливих наслідків вступу до СОТ за секторами та галузями економіки України на різні регіони, групи виробників, галузі, вступ до СОТ вплине по-різному. Залежатиме це в основному від етапу розвитку тієї чи іншої галузі, економіки в цілому.

Висока ймовірність переважання позитивних наслідків: харчова промисловість, легка промисловість, телекомунікації, туристичні послуги, фондові ринки, трубопровідний транспорт, страхування, поштовий зв'язок, банківські послуги, металургія.

Певна ймовірність переважання позитивних наслідків: літакобудування, суднобудування, хімічна промисловість, сільське господарство, залізничний транспорт, ріелтерські послуги, освіта, морський транспорт, медичні послуги.

Можливий баланс між позитивними та негативними наслідками: енергетика, авіаційний транспорт.

Висока ймовірність переважання негативних наслідків: автомобілебудування, вуглевидобувна промисловість, радіоелектронна промисловість, сільськогосподарське машинобудування.

У зв'язку з цим гостро стоїть питання проведення оновлення основних фондів підприємств відповідних галузей.

Обстеження потенціалу виробництва високотехнологічної промислової продукції за період 2005 — 2007 рр. показало, що в цей період 46,9 % загальної кількості підприємств впроваджували машини та обладнання для власних технологічних процесів. Більше половини (52,7 %) з них віддавали перевагу купівлі готового обладнання, чверть – вдосконаленню наявних технологій. Інші – розробці якісно нових технологій (як самостійно, так і спільно з іншими підприємствами чи організаціями).

Основний фактор, що перешкоджав впровадженню передових промислових технологій, — обмеженість фінансування, про що зазначили 44 % підприємств. Такі фактори, як низькокваліфікований персонал (3,4 %), неспроможність керівників різного рівня оцінити нові технології (4,9 %), організаційні та правові проблеми (5,2 %) і відсутність науково-технічної підтримки з боку інших організацій (4,2 %) відіграють набагато меншу роль в даному процесі. В результаті із загальної кількості підприємств лише 4,5 % випускали високотехнологічну продукцію (за переліком високотехнологічних товарів, гармонізованим з переліком, прийнятим у країнах ОЕСР) [6].

Отже, для підприємств України гостро постає питання пошуку оптимальних джерел фінансування, серед яких окреме місце посідає лізинг.

Лізинг як нетрадиційний для України фінансовий інструмент оновлення основних фондів підприємства має складну природу: тут наявні відносини оренди, купівлі-продажу, кредиту, інвестування. Останні декілька років були відзначені стрімким зростанням ринку лізингових послуг. Пік активності ринку припав на 2007 рік, коли загальна вартість портфеля лізингових угод зросла приблизно на 432 %, тобто з 716 млн дол США станом на 1 січня 2007 року до 3 792 млн дол США на 1 січня 2008 р. Навіть у посткризовому 2009 році український лізинговий портфель зріс на 41%, що є надзвичайно високим показником для поточної економічної ситуації. Одна з причин: лізинг, на думку ряду спеціалістів, залишився чи не єдиним джерелом фінансування для корпоративного клієнта, а це надає лізингу додаткові ринкові переваги.

Відомі переваги лізингу (зазвичай його порівнюють з кредитом) як інструменту інноваційного переоснащення промислового підприємства:

- набагато простіше укласти контракт з лізингу, ніж отримати позику. Особливо це стосується дрібних і середніх підприємств, зокрема, в теперішній час додаткового ускладнення банківського кредитування;
- можливість завдяки лізингу провести оперативне переоснащення виробництва сучасними високопродуктивними технічними засобами;
- ризик старіння обладнання лягає на лізингодавця (оперативний лізинг);
- лізингоотримувач має можливість постійно оновлювати свій парк обладнання через підписання нового контракту на більш прогресивне обладнання;
- можливість користування найновішим обладнанням без значного нагромадження капіталу для його придбання тощо.

Особливу увагу потрібно звернути на гнучкість цього фінансового інструменту в умовах переходу до нової парадигми функціонування економіки.

Говорячи про адаптацію промислового виробництва до умов нестабільного економічного середовища та забезпечення органічності й результативності його функціонування В.В. Микитенко [1] говорить про зміну традиційної парадигми, яка передбачає рівнобічність функціонування підсистем та неперервність розвитку, лінійні тенденції та оптимізацію виробництва, керованість економічного розвитку, на нову парадигму, що характеризується нерівномірними режимами функціонування цільових підсистем, де нелінійність, хаос, катастрофи й кризи зумовлюють гнучкість властивостей елементів до зовнішнього впливу.

Можливість уникнути морального і фізичного старіння основних фондів завдяки своєчасній заміні одного об'єкту лізингу на інший робить цей фінансовий інструмент особливо привабливим і актуальним в сучасних умовах, коли середній період оновлення технологій і техніки скоротився до 4—5 років, а в найбільш розвинутих галузях — до 2—3 років (при цьому необхідність оновлення диктується не стільки фізичним спрацюванням, скільки моральним старінням) [7].

Інша особливість лізингу, яка робить його незамінним в реаліях нашої економіки, полягає в тому, що лізинг — товарна форма кредитування, а це мінімізує можливість нецільового використання позичкових коштів. Це має особливе значення для України, де, на жаль, існує високий рівень корупції. Цей аспект значно підвищує ефективність використання інвестованих коштів.

Висновки. В статті проаналізовано сучасний стан промислового потенціалу нашої країни, на основі чого можемо констатувати: по-перше, у структурі промисловості триває збільшення сировинної складової (якщо у 80-х роках вага машинобудування дорівнювала 30—40 %, а чорної металургії була

удвічі-втричі меншою, то сьогодні ситуація прямо протилежна); по-друге, останні 20 років відбувається зменшення інвестицій в основний капітал з середньорічним темпом 4,5 %; по-третє, для оновлення основних засобів в Україні необхідно 106 млрд дол (за оцінками Всесвітнього банку).

Актуальним є питання пошуку ефективних шляхів докорінної зміни ситуації щодо структури вітчизняної промисловості. Тут вважаємо доцільними два підходи: по-перше, акумулювання потенціалу з метою його подальшого використання для відродження і оновлення власної науково-технічної бази; по-друге, запозичення найновітніших технологій, імпорт сучасного обладнання, але передусім не для забезпечення функціонування сировинної складової нашої економіки, а для випуску високотехнологічної конкурентоспроможної продукції, яка, на відміну від сировинного експорту, має більшу додану вартість.

Оновлення промислових потужностей відбувається за умови існування нової парадигми функціонування економіки, коли середній період оновлення технологій і техніки скоротився до 4—5 років, а в найбільш розвинутих галузях — до 2—3 років через пришвидшення морального старіння. Для підвищення ефективності процесу оновлення основних засобів вважаємо доцільним використання такого фінансового інструменту, як лізинг. Навіть в у посткризовому 2009 році український лізинговий портфель зріс на 41 %, що вказує на зростання популярності цього нетрадиційного фінансового інструменту.

Наукова новизна дослідження полягає у виокремленні особливостей лізингу, які мають значення для підвищення ефективності функціонування вітчизняної промисловості:

- гнучкість даного фінансового інструменту, яка дає змогу вчасно та ефективно оновлювати основні фонди підприємства (лізингоотримувач швидко та з мінімальними витратами отримує у користування необхідне обладнання, а по завершенню договору лізингу може викупити у власність предмет лізингу, повернути його лізингодавцю; обміняти на новий);

- товарна форма кредитування, якою є лізингова операція. Це має особливе значення за умов високого рівня корумпованості національної економіки, оскільки мінімізує нецільове використання грошових коштів, а отже, різко збільшує ефективність їх використання;

- одночасне вирішення поточних і капітальних витрат: не відбувається значного вилучення оборотних коштів підприємства, можна вирішити питання оновлення основних фондів без значного нагромадження коштів, полегшений доступ до зовнішніх джерел фінансування (особливо актуальний за умов фінансової кризи і ускладненого кредитування). Адже основний фактор, що

перешкоджає впровадженню передових промислових технологій, — обмеженість фінансування.

Подальшого дослідження вимагають регулююча роль держави щодо підтримки вітчизняних галузей економіки, які мають перспективу вийти на світовий ринок з високотехнологічною продукцією, і у зв'язку з цим лізинг відповідного обладнання.

Література

1. Кіндзерський Ю.В. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / Ю.В. Кіндзерський, М.М. Якубовський, І.О. Гализя та ін.; за ред. канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерського — К.: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. 2009. — 928 с.: табл., рис.
2. Саусь Т. Суть і структура лізингової угоди [Електронний ресурс] / Т. Саусь. — Режим доступу: <http://www.leasing.org.ua/ua/conference/>
3. Кораблін С. Курсові тупики сировинних економік / С. Кораблін. — Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2040/70634/>
4. Чухно А.А. Державний бюджет і ефективність економіки / А.А.Чухно // Наукові праці НДФІ. — 2006. — № 2 (35). — С. 26 – 32.
5. Мельник Є. Нові реалії українського бізнесу після вступу до СОТ [Електронний ресурс] / Є. Мельник // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2010. — Вип. 88 (І) — С. 217 – режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apmv/2010_88.pdf
6. Державний комітет статистики України. Обстеження потенціалу виробництва високотехнологічної промислової продукції за період 2005 — 2007рр. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Підгородецька С.М. Роль інвестицій в розвитку галузей вищих технологічних укладів С.М. Підгородецька. — Університетські наукові записки. — 2007. — № 3 (23). — С. 145—150. — www.univer.km.ua
8. Жданко Є.С. Забезпечення конкурентоспроможності й розвитку підприємств в кризових умовах: проблеми та рішення : сб. науч. трудов [«Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций: региональный аспект»] / Є.С. Жданко. — Донецк : ДонНУ, 2008. — 1156 с.